

ISTORIKAS ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS APIE NEUTRALUMO POLITIKOS PRASMĘ

Matyt, ne visai pagrįstas ir korektiškas neretai istoriografijoje praslystantis teiginys, kad trys Baltijos valstybės Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, tolygiai gilėjant tarptautinių santykių krizei, iš esmės neturėjo jokių politinio pasirinkimo galimybių tarptautinėje scenoje, buvo tik joms nepalankios vadinamosios *didžiosios politikos* ir geopolitinės situacijos įkaitės. Kad Baltijos valstybės turėjo politinio manevro galimybę ir ją tam tikru aspektu išnaudojo, rodo vien tai, kad būtent po tarptautinės situacijos analizės ir tam tikrų diskusijų šios šalys savo valia, tiesa, skatinamos kiek skirtingų motyvų, gana radikaliai pasitraukė iš skilinėjančios Europos kolektyvinio saugumo sistemos ir lemiamu momentu ir sąmoningai pasirinko savotišką politinės vegetacijos kelią — pasyvaus neutraliteto politiką. Taigi sunkoka būtų tvirtinti, kad jos visai nedalyvavo formuojant tarptautinę atmosferą, geopolitines dominantes Europoje ir neturėjo jokių pasirinkimo alternatyvų didžiojoje politinėje erdvėje.

Anaiptol, turint galvoje to meto Europos politinę, diplomatinę opinią — užsienio valstybių nuostatą dėl tokio jų pasirinkimo, tenka konstatuoti, kad Baltijos valstybės parodė nemažai ryžto, drąsos ir užsispyrimo pasukdamos neutraliteto keliu, nes karštesnių ar santūresnių tokio pasirinkimo oponentų buvo kur kas daugiau nei šalininkų. Tad 1938—1939 m. tarptautinės krizės Europoje metu Lietuva, Latvija, Estija iš esmės turėjo galimybę likti ištikimos Tautų Sąjungos deklaruojamai saugumo sistemai, jos Pakto 16 § imperatyvui ir taip pagal išgales stabdyti šios pacifikacinės kolektyvinio saugumo sistemos eroziją. Ar toks nusistatymas būtų suponavęs blogesnę Baltijos valstybių tarptautinę padėtį už tą, į kurią jos pateko pasirinkusios pasyvaus neutraliteto simuliacijos politiką, pasirinkusios neutraliteto politikos ideologinę kaukę 1939 m. rudenį–1940 m. vasarą, galima rimtai abejoti, bet klausimas iš principo lieka atviras, nes tai tik teorinė alternatyva. Tačiau problemą tyrinėjant per postmodernios istoriografijos prizmę¹, ją vertinant vadinamosios alternatyvios istorijos aspektu, svarstytinas variantas, kad toks ar panašus būdas galėjo padėti išvengti tragiškų Ribbentropo–Molotovo pakto pasekmių, o krizei ir karui pasibaigus Baltijos valstybės galėjo patekti į joms palankesnę tarptautinę situaciją.

Antra vertus, pasirinkusios neutralitetą Baltijos valstybės taip pat nebūtinai privalėjo likti tik pasyvios tarptautinių procesų statistės ir veikti tik pagal *didžiosios politikos* režisierių scenarijų. Reikia sutikti su ne kartą istoriografijoje minėta nuomone, kad Baltijos Antantė galėjo gerokai sustiprinti savo tarptautinę padėtį, suburdama savo militarines pajėgas į vieningą kumštį ir gilindama tarpusavio politinę integraciją. Svarbu ir tai, kad po jų gana epigoniškos tarpusavio polemikos nerealizuota liko ir dar viena neutraliteto politikos įtvirtinimo paralelė — iniciatyva vienašališkai deklaruotą neutralitetą bandyti sutvirtinti užsienio valstybių parama ir tarptautinėmis garantijomis. Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp pagarbaus tradicinės istoriografijos požiūrio į faktus ir paskutiniams dešimtmečiais vis dažniau ir plačiau joje įsivyravjančios moralinės retorikos², galima daryti išvadą, kad 1938–1939 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos saugumą, užsienio politikos alternatyvas gniuždė ne vien nepalankus Vokietijos, Lenkijos ir Rusijos (SSRS) politinis balansas, bet ir pačios Baltijos Antantės vidaus problemos. Dažnai pernelyg skirtingas jų geopolitinis pasvirimas, tendencingi santykiai su minėtais didžiais kaimynais, ankstesnių metų politinės dezintegracijos padariniai, nepakankama pilietinių, demokratinių institutų branda, nedemokratiniai visų trijų Baltijos valstybių vidaus valdymo režimai, negatyviai paveikę ir užsienio politiką, dažnai nesutampantys interesai, palyginti menka savitarpio politinė, ekonominė ir kultūrinė jų integracija; konkurencija, išauganti iki tarpusavio nepasitikėjimo ir net iracionalaus pavydo, nepakankamos politinės, kultūrinės sąsajos su demokratiška Vakarų Europa ir, savo ruožtu, suponuojančios pastarosios pasyvią laikyseną šių šalių atžvilgiu — tai veiksniai, neleidę Baltijos valstybėms išsilaikyti ano meto sukuringuose istorijos verpetuose.

¹ Iggers, G. G. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover-New York-London: Wesleyan University Press, 1997, p. 79-81, 180-181.

² *Ibid.*

Trečia, net ir nepasiduodant istorinio determinizmo diktato vilionėms akivaizdu, kad Baltijos valstybių politiką ir jos alternatyvas Antrojo pasaulinio karo išvakarėse gerokai determinavo ne tik didžiųjų totalitarinių kaimynų — Trečiojo Reicho ir SSRS — makiaveliškos politinės grumtynės dėl patogesnės strateginės padėties prieš lemiamus tarpusavio susirėmimus ar beviltiškas Lenkijos trypčiojimas vietoje tarp jų, bet ir didžiųjų Europos demokratinių jėgų nesėkmingos pastangos ir gana ginčytini būdai — pirmiausia *appeasement* politinė doktrina — spręsti gilėjančią tarptautinę krizę, pažaboti potencialius agresorius ir pacifikuoti Europą. Taigi, Lietuvos, Latvijos, Estijos kontroversiškas neutraliteto politikos pasirinkimas, ne mažiau kontroversiška ir simuliakrinė jos įgyvendinimo raida ir nerealizuotos kitos politinės alternatyvos Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, matyt, savotiškai tik išplėtė visos Europos politinę krizę ir Senojo žemyno demokratijų *didžiosios politikos* nesėkmių ratą.

[1938-1939 m. Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių politiką žvelgiant tokiu kritinės savirefleksijos kampu, netgi galimų tarptautinių krizių akivaizdoje pastebimai silpnėja metafizinis - tariamai lemtingas ar apokaliptinis jų geopolitinės padėties apibūdinimas, formuojama nepalankių išorės veiksnių ar atsitiktinumų įveikos galimybė, kartu ir trijų nedidelių valstybių prie Baltijos jūros krantų šiaurės rytuose istorinio išlikimo perspektyva. Taigi, ar trijų Baltijos valstybių geopolitinio saugumo dimensija įgis reikiamo pagreičio ir ateityje taps organiška Vakarų Europos saugumo sistemos dalimi, priklausys ne tik nuo Briuselio, Vašingtono ar kitų pripažintų vadinamosios *didžiosios politikos* epicentrų užmojų, bet ir nuo Vilniaus, Rygos ir Talino politinės valios, įžvalgų, geopolitinio pasvirimo kampo, racionalaus tarptautinių procesų įvertinimo, jų modeliavimo, pasirengimo efektyviai veikti šiandien ir, žinoma, nepamirštų pačios istorijos suteiktų pamokų. Viltimi pagrįsto optimizmo, atrodo, yra. XXI a. pradžios postmodernioji, šiuolaikinė informacinių technologijų kultūra, susidėliojusi iš įvairiausių kontroversiškai vertinamų globalizacijos probleminių paralelių: ekonominių, finansinių, politinių, etinių, saugumo, taip pat susietos vakarietiškos demokratijos ir nacionalinio identiteto užtikrinimo ateities gairės reikalauja vieningų visos civilizuotos bendruomenės politinių pastangų. Tačiau mąstant net ir tokiomis optimistinėmis istorinio futurizmo kategorijomis, klausimas, kur egzistuoja tos visapusiškai „civilizuotos“, politiškai kultūringos, pilietiškos visuomenės, lieka retorinis.

Iš: Algimantas Kasparavičius, Lietuva 1938 – 1939 m. Neutraliteto iliuzijos, Vilnius, 2010, p. 251 – 254.